

ІННОВАЦІЙНІ КОМПОЗИТОРСЬКІ ТЕХНОЛОГІЇ В НАЦІОНАЛЬНОМУ КОНТЕКСТІ

Розглядаються інноваційні композиторські технології в контексті української національної культури на базі комп'ютерних програм звуковідтворення, артикуляції, нових видів нотації.

Ключові слова: композитор, технології, музична культура, комп'ютерна програма, музичні традиції, електронна музика, звуковий матеріал.

Рассматриваются инновационные композиторские технологии в контексте украинской национальной культуры на базе компьютерных программ звуковоспроизведения, артикуляции, новых видов нотации.

Ключевые слова: композитор, технологии, музыкальная культура, компьютерная программа, музыкальные традиции, электронная музыка, звуковой материал.

The article refers to the innovative technologies in the context of composer of Ukrainian national culture on the basis of sound reproduction by the computer programs, articulation, new notation.

Key words: composer, technologies, musical culture, computer software, musical traditions, electronic music, sound material.

Актуальність. Важливою особливістю сучасної української композиторської школи є її зорієнтованість на спокійну й навіть дещо обережну трансформацію академічних художніх концепцій, форм і виражальних засобів. Для найпередовіших європейських шкіл був типовим дух експериментаторства, радикального руйнування існуючих засад відомої технології творчості, аж до прагнення будь-що шокувати публіку. Ці якості є принципово неприйнятними в традиційній вітчизняній музичній культурі, якій внутрішньо притаманні кордоцентричність, м'який ліризм, органічний зв'язок з фольклорною творчістю, філософська зосередженість на вічних проблемах буття.

Тогочасна музична культура в Україні позначилася переходом від аматорської до професійної діяльності на ґрунті музичних традицій і передусім піснетворчості українського народу. Жанрово утверджуються національні українські опера і балет, формується когорта українських професійних композиторів та виконавців, закладаються основи сучасної теорії музики, створюється мережа музичних навчальних закладів. Українські дослідження музичних явищ ХХ–ХХІ ст. надають можливості говорити про актуальність вивчення національної самобутності композиторської творчості сучасного періоду.

Сучасний музичний постмодерн відзначається використанням композиторами та виконавцями нових виражальних засобів. Такою є, зокрема, так звана конкретна музика з її акустичними ефектами й

шумами. Новітньою технологією дискретного трактування звукового ряду став пуантилізм (писання крапками). Сонористичний напрям у сучасній музиці ґрунтується на використанні нерозчленованих у часі, злитих звукових комплексів, які заповнюють простір.

Мистецтвознавець О. Козаренко стверджує, що використання стилістики постмодерну надає можливості композиторам не лише з'ясувати специфічні закономірності національного музично-історичного процесу, але й бути причетними до сучасної світової музичної практики, коли в межах мистецького простору відбувається її полістилістичне збагачення зі співіснуванням у музичному творі кількох стильових стереотипів [6, с. 10].

У таких нетрадиційних умовах створення музики спільним для творів українських композиторів був оригінально переосмислений виклад музичного матеріалу зі збереженням його етнічної характерності, що супроводжувалося прагненням якомога точніше відтворити автентичне звучання [8]. Наприклад, тенденція розвитку «нової стилістичної хвилі» поєднала традиційне і новаторське художнє світобачення, фольклорні наспіви й тексти з гострими гармоніями, надала можливості індивідуально підійти до синтезу «старого та нового», розставити акценти відповідно до конкретного задуму і стилю того чи іншого композитора [5].

Розширення свободи композиторської творчості вможливило динамічно коригувати її тематику, образність і жанровість. Це кардинально змінило композиторські пріоритети, зумовивши виняткову розмаїтість форм. Неоавангардні пошуки сприяли переосмисленню традицій, зокрема стильових, формотворчих, національно-лексичних тощо. Завдяки цьому чиннику процес формування композиторського почерку в межах певної країни набував універсальних ознак.

Сучасна композиторська практика характеризується дедалі інтенсивнішим використанням комп'ютерних технологій. Новітні способи оперування музичним матеріалом збагачують можливості формотворення, сприяють удосконаленню організації звукової вертикалі й ефективнішому долученню інструментарію [3].

Яніс Ксенакіс (Iannis Xenakis) — один з найталановитіших і самобутніх представників музичного післявоєнного авангарду. Грецький композитор, філософ, інженер і архітектор висунув концепцію стохастичної композиції й продукування «символічної» музики, ґрунтовану на теорії множин і математичній логіці. У його статті «Криза серіальної музики» (1954 р.) структура звукового складу музичного твору інтерпретується як сукупність математично організованих звукових множин. У 1990 рр. Я. Ксенакіс звернувся до комп'ютера як перспективного технічного засобу конструювання авторської музики й генератора нових ідей, вважаючи, що комп'ютерні технології в композиторському процесі допомагають композиторові відійти від уже сформованих стереотипів [7].

Російський інфортехнолог Е. Артем'єв вважає надзвичайно важливим значення комп'ютерів у музичній творчості, зокрема в процесах синтезування музичних звуків, музичного виконавства і власне написання музики. Саме комп'ютер дозволяє реалізувати будь-які задуми та створити принципово новий музичний твір, тому сучасному композиторові й музичному аранжувальникові практично складно увявити сучасну музику без застосування комп'ютерних технологій [1].

І. Гайденко у своїй дисертаційній роботі досліджує проблеми, пов'язані з використанням композиторами музичних комп'ютерних технологій у творчому процесі, пропонує систему класифікації сучасних музичних комп'ютерних технологій: побудови загального плану твору; генерації та відбору звуковисотних і ритмічних послідовностей; розвитку музичного матеріалу; нотографічні; музичного виконання [2].

Незважаючи на те, що національні особливості музичної культури, її значимість у духовному житті українського народу були в центрі уваги українських мислителів минулого та сучасного (Д. Антоновича, Ю. Волощук, І. Гайденка, А. Загайкевич, О. Козаренка, Т. Кумеди, І. Ляшенка, І. Франка та ін.), вона залишається однією з яскравих і водночас майже не досліджених сторінок української музичної історії. В українській культурології нині бракує комплексних досліджень ролі нових композиторських технологій у музичній культурі. Тому, зважаючи на актуальність проблеми та її недостатню дослідженість, метою статті є вивчення особливостей нових композиторських технологій в українській музичній культурі.

Шукання новітніх шляхів розвитку музичного мислення особливо актуалізувалися в останній третині ХХ ст. у зв'язку зі стрімким розвитком техніки, зокрема електроніки, технологічних складових самого музичного твору. З упродовженням у ХХ ст. електричного джерела звуку розпочався новий етап у музичній культурі: зазначене було особливо важливим для вдосконалення справи інструментального винахідництва, яке відкривало перед композиторами необмежений ресурс музично-звукових можливостей. Сприятливою для створення нових музичних технологій стала практично безмежна перспектива сонорного трактування звукового матеріалу [9, с. 25].

У другій половині ХХ ст. особливо актуалізувалося значення алгоритмічної композиції, асоційованої з прагненням композиторів адекватно реалізувати художній задум у музичному творі, розробити найдосконаліший тип композиції, окреслити чітку структуру й елементи музичної мови. Після визначення набору правил композиції складається програма (алгоритм) для комп'ютера, за якою добираються ноти для побудови мелодії. Комп'ютер може навіть «навчитися» писати музику самостійно, за умови наявності спеціального алгоритму музичного твору, який можна викристалізувати, аналізуючи музику композиторів-класиків.

Електронна музика (від нім. *Elektronische Musik*, англ. *Electronic music*, у просторіччі також «електроніка») — розмаїтий широкий мистецький жанр, що об'єднує музику, створену з використанням електронних музичних інструментів і технологій (найчастіше за допомогою спеціальних комп'ютерних програм). Хоча перші електронні інструменти виникли ще на початку ХХ ст., електронна музика як самостійний жанр утвердилася в другій половині ХХ — на початку ХХІ ст. й позначена нині строкатою жанрово-стильовою палітрою. Перспективність електронної музичної творчості зумовлюють невичерпні можливості електронного цифрового інструментарію, що відкриває якісно нові перспективи для музично-творчої діяльності, сприяючи успішній самореалізації музиканта у виконавській та композиторській діяльності.

Залучення електронно-акустичного фактора до процесу музичного мислення стимулювало пошуки нових музично-теоретичних рішень. Досліджуючи розвиток нових музичних технологій і окреслюючи найсуттєвіше в кожній з них, мистецтвознавець І. Ракунова особливо зосереджується на технологіях, пов'язаних із новаторським ставленням до побудови, визначенням структури музичного твору та його параметрів, винятково важливих для створення нових звучань (відповідно, вони поділяються на процеси синтезування звуків та процеси їх обробки) [9, с. 43]. Тобто за допомогою сучасних комп'ютерних технологій можна якісно моделювати процеси звукодобування та звуковідтворення.

Програмні комп'ютерні засоби є невід'ємною інтелектуальною складовою новітніх музичних комп'ютерних технологій. MIDI-протокол — міжнародний стандарт з'єднання цифрових музичних пристроїв — ключовий для інтегрування комп'ютерних технологій у композиторський творчий процес — дозволяє зчитувати й обробляти звукоутворюючі коди програмно-математичними методами. Музично-комп'ютерні технології дедалі ширше використовуються під час виконання операцій з концептуального генерування, розробки, організації, фіксації та конвертації музики [2].

Сучасними різновидами музичних комп'ютерних технологій є: технології створення загального плану твору, генерування та добору звуковисотних і ритмічних послідовностей, розвитку музичного матеріалу, нотографічні технології і технології музичного виконавства. Вони відповідають одному або декільком етапам творчого процесу. Використання технологій розробки загального плану комп'ютерними засобами дозволяє митцеві komponувати музичний твір, а досконале знання візуальної символіки музичних структур — успішно співвідносити музику та графіку в рамках музичного твору. Можливе використання у творчому процесі прийому конвертації в музичну форму графічних зображень і завершених композиційних схем. Основною функцією технології генерації та відбору звуковисотних і ритмічних

послідовностей є надання композиторові неординарного матеріалу для добору й опрацювання. Проте зазначена функція відбору не має бути детально запрограмованою, оскільки саме авторський добір необхідного варіанта визначає індивідуальну неповторність твору. Технології розвитку музичного матеріалу примножують потенціал прийомів поліфонічного розвитку застосовування композитором програмних MIDI-процесорів. За допомогою таких технологій митець успішно розвиває музичну ідею-фразу, беручи за основу для розвитку її внутрішні особливості. Зокрема, закономірності початкового ритму суттєво впливають на вибір ладу, тоді як звуковисотність — на його ритм. Ретельно продуманий музичний твір спроможний сягнути найвищого рівня внутрішньої єдності. Сама мікропроцесорна програма має широкі інтерактивні можливості. Така інтерактивність важлива для композиторського втручання у функціонування програми в кожний окремий момент, що надає творові ознак конкретної авторської стилістики. Нотографічні технології спрощують і прискорюють створення стандартної нотної партитури. Тому більшість сучасних композиторів використовують комп'ютер для написання партитур, роздрукування інструментальних голосів та контрольного прослуховування написаної музики. Серед них — вітчизняні композитори як старшої (Л. Колодуб, А. Гайденко), так і середньої (О. Щетинський, О. Гугель, І. Гайденко, О. Грінберг, С. Пилотиков, А. Загайкевич) генерацій. Технології комп'ютерного виконавства сприяють появі технологічно нових творів, де грають і музиканти, і машини. Завдяки цьому композитор набуває можливостей не лише реалізації неординарного звучання, а й інтерпретації засобами музичної драматургії складних філософських ідей протиставлення «живого» й «рукотворного» [2].

Творчість композитора А. Загайкевич пов'язана з її роботою в музично-електронній студії та викладанням у НМАУ на кафедрі музично-інформаційних технологій. Тому в її композиторській творчості домінують електроакустичні й електронні музичні твори, музичні інсталяції й аудіовізуальні перформанси.

Технічна реалізація композитором її творчих задумів за допомогою програми Patchwork¹ не перешкодила індивідуалізації професійних пошуків нею оптимальних розмірів, гармонії, фактури, зв'язків між розділами й матеріалізації загальної візуально-просторової моделі твору. А. Загайкевич постійно здійснює творчий самоконтроль, своєрідний «архітекторський нагляд» за багатоетапним зведенням

¹ PatchWork — створене в Паризькому інституті IRCAM середовище графічного програмування для композиції за допомогою комп'ютера (так званої «Computer Assisted Composition» (CAC) або алгоритмічної композиції). Воно складене мовою програмування Common Lisp і дозволяє композиторів візуально проектувати складні музичні об'єкти, маніпулюючи такими музичними параметрами, як звуковисотність, ритм, динаміка, синтаксичні структури.

складної композиційної будови, коли в креслення вносяться постійні виправлення, правила неодноразово випробовуються слухом, відхиляються або затверджуються [4, с. 206].

Харківський композитор І. Гайденко, ознайомившись із сучасними здобутками в галузі музичних комп'ютерних технологій і пройшовши стажування в США, активно використовує комп'ютерні технології на різних стадіях свого індивідуального творчого процесу. Практично мистецькі задуми композитора реалізувалися, зокрема, в його структуралістських «Метаморфозах» для баяна, фортепіано, скрипки та віолончелі (1993), експериментальних «Осцилограмах-транскрипціях» (1994), а також у п'єсі для комп'ютера «Йдучи за собою» (1997). Діапазон творчих пошуків композитора поширився як на музичні композиції з виконавством на електронних інструментах, співзвучні експериментальності науково-технічних досягнень сучасності, так і на ті, які відтворюють давню традицію в її автентичному «ключі» бандури та цимбалів. Знаковим для творчості І. Гайдєнка став 1999 р., коли митець написав для бандури соло «Три п'єси», у подальшому створив музичну п'єсу «Старий млин», віртуозний Концерт для цимбалів з оркестром «Сонячне коло» (2004). Останню визначено як обов'язковий твір III міжнародного конкурсу виконавців на народних інструментах ім. Г. Хоткевича.

Зміни в суспільстві та культурі кінця XX ст. стимулюють подальший розвиток індивідуального стилю композитора, його посилену вимогливість до індивідуальної майстерності. «Пасіонарні» ознаки в індивідуальному композиторському стилі альтернативні консерватизму традиції, який перешкоджає подальшому розвитку культури музичної мови. Проте сучасні митці ґрунтуються на прогресивних художніх традиціях і її смислообразності, потрібній для продукування високоякісних музичних творів сучасності. Індивідуальний композиторський стиль нерідко перевищує стиль епохи й історичний стиль [10, с. 10–11].

Еволюція в художній творчості від уніфікованих соціокультурних штампів до глибоко особистісного розуміння художніх процесів, спрямованих на пошук нових інтелектуальних смислів у музиці, внутрішньо притаманна діяльності українських композиторів 80-90-х рр. XX ст. Концентрованим вираженням стилістики в композиторській творчості є музична інтонація, яка розвивається за концентричною моделлю мистецького смислоутворення й набуває свого завершення в індивідуальному композиторському стилі. Звернення до розуміння інтонації в процесі пошуків нових інтелектуальних смислів дозволяє інтерпретувати її не лише як один із засобів виразності й об'єктивації музичного образу, а і як своєрідний концентрат музичного інтелекту, характерний для творчої свідомості української музичної інтелігенції.

Отже, інноваційні композиторські технології в контексті національної культури є тим важливим чинником, який допомагає композиторам вирішувати складні завдання на різних етапах творчого процесу. ХХ ст. стало періодом інновацій у галузях музичної акустики, ритміки, гармонії, поліфонії, тембрики. Кардинально оновилися прийоми звуковідтворення й артикуляції, виникли нові види музичної нотації. Новітній музичний синтаксис відбився на появі відповідних композиційних техніках, передусім електронній музиці, «конкретній музиці», колажі й полістилістиці. Композитори використовують їх на деяких або всіх етапах створення музики. Їх застосування сприяло виникненню нових музичних жанрів.

Список літератури

1. Артемьев Э. Заметки об электронной музыке / Э. Артемьев // Электронный ресурс: <http://dvmusic.ru/index/articles/one/full/1064>. — Заглавие с экрана.
2. Гайденко І. А. Роль музичних комп'ютерних технологій у сучасній композиторській практиці: Автореф. дис... канд. мистецтвознав. : 17.00.03 «Музичне мистецтво» / І. А. Гайденко ; Харк. держ. ун-т мистецтв ім. І. П. Котляревського. — Х., 2005. — 19 с.
3. Дубов М. Э. Янис Ксенакис — архитектор новейшей музыки: Автореферат на соиск. учен. степ. канд. искусствоведения: спец. 17.00.02 «Музыкальное искусство» / М. Э. Дубов. — М., 2008. — 18 с.
4. Загайкевич А. Перспектива твору та авторський аналіз (на прикладі «Гравітації» для двох віолончелей) / А. Загайкевич // Науковий Вісник НМАУ ім. П. І. Чайковського : Художня цілісність як феномен музичної творчості та виконавства. — К., 2005. — Вип. 48. — С. 200–207.
5. Кияновська Л. Стильова еволюція галицької музичної культури ХІХ — ХХ ст. : Монографія / Кияновська Л. — Тернопіль: Астон, 2000. — 339 с.
6. Козаренко О. Національна музична мова в контексті постмодернізму / О. Козаренко // Наукові записки. Серія «Мистецтвознавство». — Тернопіль, 1999. — № 1. — С. 9–16.
7. Ксенакис Я. Кризис сериальной музыки (пер. М. Дубова) / Я. Ксенакис // Композиторы о современной композиции. Хрестоматия. — М. : НИЦ «Московская консерватория», 2009. — С. 88–91.
8. Кумеда Т. А. Особистість композитора в українській музичній культурі ХХ ст. : Автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. мистецтвознав. : спец. 17.00.01 «Теорія та історія культури» / Т. А. Кумеда. — К., 2006. — 19 с.
9. Ракунова И. Н. Новые композиторские технологии : творчество Аллы Загайкевич / И. Н. Ракунова. — К. : Феникс, 2010. — 204, [2] с.
10. Северинова М. Ю. Художньо-світоглядні традиції у творчості українських композиторів 80-90-х рр. ХХ ст. : Автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. мистецтвознав. 17.00.01 «Теорія та історія культури» / М. Ю. Северинова; Київ. нац. ун-т культури і мистецтв. — К., 2002. — 20 с.

Надійшла до редколегії 20.12.2012 р.